

Geografi på bronsåldern

Många arkeologiska fynd från bronsåldern visar att man haft både direkta och indirekta kontakter med andra europeiska kulturer. Föremål har färdats hit så långt som från medelhavsregionerna och i vissa fall ännu längre. Båten var en nödvändighet för att kunna idka handel och utbyte av varor samt gav även möjlighet till kontakt med människor från andra kulturer och platser. Under bronsåldern skapades internationella kontaktnät som sträckte sig över enorma områden.

Omfattande handelsvägar

För de flesta människor bestod det dagliga livet under bronsåldern av jordbruksarbete för att garantera mat för dagen, men bortom denna tillvaro fanns en helt annan värld. Under den här perioden transporterades en mängd råvaror och färdiga produkter över både långa och korta avstånd för att tillgodose behoven hos de människor för vilka de inte var tillgängliga lokalt.

Kusterna, sjöfarten och de havsgående skeppen spelade en viktig roll under hela bronsåldern, då förbindelserna med de kontinentala folken blev livliga. Såvitt det är känt idag fanns inga inhemska metallfyndigheter – varje gram guld, koppar, tenn och brons måste alltså forslas över Östersjön, Öresund eller Västerhavet. En hel kulturepok var mer eller mindre uppbyggd kring dessa transporter, som på land kompletterades med transporter på hästar, kärror och vagnar.

Transporterna följde de stora floderna från Medelhavet och Centraleuropa till Atlantkusten och Östersjöområdet. De nya havsgående fartygen spelade inte bara en roll för varuutbytet; de användes också för att nå fram till en ny näringskälla: havsfiske i större skala.

Vad ingick då i varucirkulationen? Troligen var det en rad bruksvaror som pälsverk, hudar, ull, textilier, bivax för bronsgjutning, honung, mjölkprodukter, samt kött och fisk i torkad form. I utbyte mot detta fick man guld, koppar, tenn och bronser i form av föremål och råämnen samt troligen också salt. Tidigare ansåg man att bärnsten och slavar spelade en dominerande roll i varuutbytet - detta har senare reviderats något och tonats ned. Någon dominerande roll hade de troligen inte, även om de utgjorde viktiga och dyrbara varor.

Metallernas vägar till Skandinavien

Som tidigare nämnts så känner man idag inte till några inhemska eller skandinaviska metallutvinningar

från bronsåldern. Alla metaller var alltså tvungna att importeras. De tidigaste metallerna som importerades till Skandinavien var guld och koppar.

De tidigaste kända guldfynden i Skandinavien är s.k. lunulae, en halvmåneformad tunn guldplatta som troligen bars som bröstsmykke. Dessa importerades från Irland eller kontinentala Västeuropa redan under slutet av yngre stenålder. Under bronsåldern har det mesta guldet troligen importerats från östra Centraleuropa och uppträder i form av armband, trådformiga fingerringar, örringar, nålar och som tunn beläggning på somliga föremål. Några av de främsta guldframställningsregionerna under bronsåldern låg i Wicklow Mountains på Irland och i Muntii Metalici i de transylvanska Karpaterna.

Redan under den sista delen av bondestenåldern började även en del kopparföremål att dyka upp i Skandinavien. Koppar utgör basen i brons som är en legering av koppar, tenn och arsenik men även bly kunde blandas in i legeringen för att påverka dess hårdhet och smidighet. Under äldre bronsålder kom bronzen att helt utkonkurrera den rena kopparens roll för föremållstillverkning. Troligen fördes det under hela bronsåldern in såväl färdig brons i form av bronsstycken eller föremål, men också som råvarorna för bronstillverkning. Koppar utvanns i stora fyndigheter i de österrikiska alperna, Böhmen, Transsylvanien och på Cypern. Det utvanns också i små fyndigheter i England och på Irland, Iberiska halvön och på Balkan. Tenn kom från Cornwall, Bretagne, nuvarande Polen, Spanien och Tyskland, och kanske så långt ifrån som Turkiet och Afghanistan.

Färdig brons importerades från Donauområdet och många importerade föremål vittnar om omfattande kontakter med Centraleuropa: nuvarande Österrike, Tjeckien och Ungern. I dessa områden blomstrade stora högkulturer under bronsåldern. Ett bra exempel på de vida kontakter som fanns mellan Centraleuropa och Skandinavien är den s.k. Balkåkratrumman eller Balkåkragongen. Denna ”trumma”, tillverkad av hamrad och gjuten bronsplåt, hittades i Balkåkra i Skåne och har sin exakta motsvarighet i ett fynd från Ungern. Den ena har, förmodligen efter utbyte i många led, slutligen hamnat i Skåne. Dess användningsområde och brukningsätt är omtvistade.

Även en annan typ av föremål vittnar om omfattande kontakter med övriga Europa, nämligen bronsköldar.

1800
f. Kr.

Brons

Hällrist-
ningar

Tam-
hästen

1700
f. Kr.

Rituelle
vapen

Svärd

1500
f. Kr.

Storhöggar

Vagnar
och skepp

776
f. Kr.

Olympiska
spelen

Dessa har ofta lagts ut som offer i vattendrag eller mossar. Man känner idag ca 25 bronsköldar från nordiskt område, varav 16 har hittats i Sverige: i Fröslunda i Västergötland och Nackhülle i Halland. Liknande sköldar finns också avbildade på hällristningar runt om i Sverige. Bronssköldarna är framställda av mycket tunt bronsbleck, mindre än 1 mm tjockt, som ornerats med vulster och bucklor. Sköldarna har knappast varit avsedda för att brukas i strid utan de har sannolikt varit del i den religiösa kulten eller utgjort statusföremål. Det stora flertalet av dessa sköldar kommer troligen från östra Mellaneuropa.

Bärnstensvägar genom Europa

Bärnsten har, som tidigare nämnts, ofta framhållits som en av de absolut viktigaste handelsvarorna under bronsåldern från nordiskt område. I en del böcker talas det rentav om bärnstensvägar p.g.a. dess eventuella dominans i handeln. Denna åsikt har senare reviderats.

Bärnsten är ganska enkel att spåra ursprunget på. Genom kemiska analyser kan man nämligen få fram varifrån den kommer; bärnsten från olika fyndorter är olika i sin kemiska sammansättning. Bärnsten är harts från fossila barrträd. Den återfinns i stora delar av världen, och de i särklass största förekomsterna i Europa kommer från det man kallar de baltiska fyndigheterna, i det södra Östersjöområdet. Bärnsten finns dels inbäddat i sedimentlager i berggrunden där de kan brytas genom gruvdrift, men de förekommer även i naturen, framförallt på havs- och sjöbottnar. I framförallt södra Östersjöområdet och västra Jylland finns det stora fyndigheter av bärnsten, vilka spolats iland på stränderna efter hårt väder.

Bärnsten från detta område har man funnit spridd i bronsålderns Grekland, Kreta, Cypern, Italien, Ungern, på Balkan, liksom på de brittiska öarna, Tyskland och Österrike utöver Östersjöländerna själva. Även Mälardalen verkar ha utgjort ett importområde av sådan bärnsten för tillverkning av pärlor och prydnadsföremål, samt för inläggningar i brons-, guld-, trä- och benföremål.

Arbetstips

- Försök att hitta bronsålderns handelsvägar på en modern karta. Följ vattenvägarna och beräkna avstånden som föremålen måste ha färdats.

- Hur skiljer sig resvägarna beroende på om man använder vatten- eller landvägar?

- Vattenlinjen under bronsåldern stod ca 15-20 m över dagens havsnivå. Hur påverkade det landskapet?

Att läsa vidare

Arkeologi i Norden, del I av Göran Burenhult ger en noggrann redogörelse för alla de internationella kontakter som fanns mellan nordiskt område och omvärlden. En annan mycket bra bokserie om Sveriges geografi, natur, topografi och kulturutveckling är *Sveriges nationalatlas* vilken upptar flera band med olika ämnesområden. I dessa kan man följa landskapet förändringar och utseende under olika epoker.

Kulturmiljöer i Västmanland

Det finns inte så många spår kvar efter bronsålderns vida kontaktnät. På hällristningar runt om i länet kan man dock se en del av de skepp och vagnar som man färdades med på den tiden avbildade på stenhällarna.

I Häljesta utanför Munktorp i Köpings kommun finns länets största hällristningslokal med mängder av skepp och andra figurer. I trakten finns också många andra spår efter bronsålderns människor i form av gravar, skärvstenshögar, fossil åkermark mm.

Även i Sagåns dalgång och Irsta socken öster om Västerås finns områden med många spår efter bronsåldern. Där finns fina kulturlandskap såsom de kan ha sett sig på bronsåldern, med bevarade odlingsystem (fossil åkermark), ålderdomlig flora, bronsåldersgravar och många hällristningar. Sagåns dalgång var under bronsåldern en djup vik med flera skyddade hamnlägen och med bördiga marker runt omkring. Troligen var det här livliga bronsåldersbygder med vida kontakter.

